

Tomáš Akvinský, německy

Jan Adrianus Aertsen

◆ bytový seminář, česky | německy, vznik: 14. 11. 1983

◆ private seminar, Czech | German, origin: 14. 11. 1983

Tomáš Akvinský, německy [1983]

[strojový, neredigovaný přepis – model Gemini 3 (flash/pro) – únor 2026]

--- (1983-11-14 J. A. Aertsen – Tomáš Akvinský, německy (1) [LVH149VA]_Kaz a_cleaned.flac) ---

Jiný hlas: 12. 11. 83 Tomáš Akvinský 1.

Ja, vielen Dank, ich freue mich sehr darüber, dass ich heute Abend in Ihrer Mitte sein kann und darf. Ich betrachte das auch als Ausdruck der europäischen Kultur und Denkgemeinschaft. Und einem der größten Bestandteile dieser Denkgemeinschaft wollen wir unsere Aufmerksamkeit schenken, dem mittelalterlichen Denker Thomas von Aquin.

Hejdánek: Děkuji mockrát, že smím být mezi vámi. Považuji to za výraz sounáležitosti evropské kultury a společného myšlení a jedné takové významné postavě evropského myslitelského světa chci věnovat také dnes svou pozornost.

Jiný hlas: Ich setze nicht voraus, dass Sie je etwas von Thomas gelesen haben oder... Ah, das ist gut. Das ist verstanden. Das setze ich voraus. Deuten Sie mir das nicht übel. Deshalb ist es wichtig zu betonen, dass die Schriften und das Denken des Thomas nicht zu verstehen sind ohne Rücksicht zu nehmen auf die geistig-geschichtliche Situation des 13. Jahrhunderts. Das 13. Jahrhundert ist das Jahrhundert, in welchem Thomas lebte und arbeitete.

Hejdánek: Nepředpokládám, že byste kdy cosi od *Tomáše Akvinského* četli. A je teprve důležité zdůraznit, že není možno porozumět myšlení a spisům *Tomáše Akvinského*, aniž bychom něco věděli o té dějinné situaci 13. století. 13. století je to století, v němž Tomáš žil a pracoval.

Jiný hlas: So, etwas zur Einleitung über die geistig-geschichtliche Situation des 13. Jahrhunderts.

Hinsichtlich dieser Situation möchte ich dreierlei hervorheben und ich habe die drei Phänomene auch im Schriftzug verzeichnet. Erstens die Universität, die Entstehung der Universitäten, zweitens die Aristoteles-Rezeption und drittens die Bettelorden und Theologie. Wenn man das Leben des Thomas überblickt, dann könnte man sagen, dass diese drei Phänomene sein Leben beherrscht haben.

Hejdánek: A tak úvodem něco k té duchovní situaci té doby. Trojí bych chtěl zdůraznit právě s ohledem na tuto dějinně-duchovní situaci 13. století. Zprvė vznik univerzit, zadruhé znovuoobjevení *Aristotela* nebo tedy přijetí *Aristotela* do evropského myšlení a zatřetí mnišské žebravé řády a teologie. A když se podíváme na život Tomášův, tak se dá říci, že tato tři témata ovládala jeho život.

Jiný hlas: Thomas ist sein ganzes Leben Universitätsprofessor gewesen, zuerst in Paris, dann in Italien, wieder zurück in Paris und wiederum in Italien. Thomas hat sich in seinen Schriften sehr eingehend mit Aristoteles beschäftigt und mit der griechischen Philosophie. Und drittens Thomas ist Mitglied eines neuen Klosterordens, einer sogenannten Bettelordens, er ist Dominikaner.

Hejdánek: Byl po celý svůj život profesorem na univerzitě, nejprve v Paříži, pak v Itálii, pak zase zpátky do Paříže a znovu do Itálie. Ve svých spisech se velmi hluboce zabýval *Aristotelem* a řeckou filosofií. Stal se také sám řeholníkem, členem tedy tohoto řádu dominikánského, nového tehdy.

Jiný hlas: So, in Kürze etwas Näheres über diese drei verzeichneten Phänomene. Erstens dann die Entstehung der Universitäten, eine der wichtigste mittelalterlichen Schöpfungen. Etwa 1200 entstehen in Europa Universitäten, zuerst in Bologna, Paris und Oxford.

Hejdánek: Tak teď něco blíž k těmto třem vyznačeným jevům. A tak tedy nejprve k vzniku univerzit, k tomu, co patří k nejdůležitějším tvůrčím aktům středověku. Tak kolem toho počátku 13. století vznikají v Evropě univerzity, nejprve v Bologni a potom v Oxfordu a v Paříži.

Jiný hlas: Diese Entwicklung, die Entstehung der Universitäten gehört zu einer allgemeineren Entwicklung, nämlich die Entstehung der städtischen Gilden, Korporationen, Zünfte. Wie diejenigen, die in einem selben Handwerk tätig waren, zum Beispiel Weber, Bäcker, sich in einer Korporation, in einer Gilde vereinigten, ebenso schlossen sich die Intellektuellen in einer Universität zusammen. Das besagt auch: Intellektuelle Tätigkeit ist ein Beruf.

Hejdánek: Vznik univerzit souvisí s nějakým širším, obecnějším vývojem, totiž se vznikem městských korporací, gild a cechů. Tak podobně jako třeba tkalci anebo pekaři se spojili do jednoho cechu, podobně

se spojovali i intelektuálové. Sloučili se v univerzitě. To tedy vlastně znamená: intelektuální činnost je zaměstnání.

Jiný hlas: *Universitas*, latinsky *universitas magistrorum et scholarium*, bedeutet Verein, Gilde von Professoren, Magistri, und Studenten. Das Wort *universitas* hat ursprünglich nichts Akademisches. Es gab auch eine *universitas* sozusagen von Bäckern und Webern. So ursprünglich ist *universitas* allgemeine Bezeichnung für Korporation und erst später in der Renaissance hat die Bedeutung *universitas* sich verengt zu der heutigen Konnotation.

Hejdánek: *Universitas*, latinsky *universitas magistrorum et scholarium*, znamená takový svazek profesorů a studentů. Slovo *universitas* samo o sobě nemělo ještě v sobě nic speciálně intelektuálního, mohlo se mluvit o *universitě* třeba těch tkalců nebo pekařů. Tak zprvu to slovo *universitas* má takovou všeobecnou povahu, všeobecného označení jako svazku a teprve později v renesanci se vypracovalo do té speciální podoby, v níž ho známe dnes.

Jiný hlas: Die Bedeutung der Entstehung der Universitäten ist zum ersten Mal... [nesrozumitelné] wurde das Hochschulunterricht an feste Regeln gebunden, an Statuten gebunden. K té struktuře té univerzity patřilo, že poprvé v dějinách vlastně bylo to vysoké učení spjata s takovými pevnými řády a pravidly. *Statutarisch gemäß der Statuten hat der Magister eine zweifache Aufgabe.* Podle toho statutu měl tedy ten učitel dvě úlohy. *Zuerst die Lesung eines Textes.* Zprvu čtení nějakého textu. *Aber nicht eines beliebigen Textes.* Nikoli libovolného. *Nicht eines von ihm selbst gewählten Textes, sondern eines auch statutarisch vorgeschriebenen Textes.* Nikoli tedy textu, který by si sám zvolil, ale textu, který mu byl statutárně určen. *Welcher Text genau, darüber später.* Jaký text už přesně, o tom se hovoří později. *Zweite Aufgabe des Professors ist die disputatio über eine Frage, eine über eine questio.* Druhým úkolem byla *disputace*, veřejný rozhovor o nějaké otázce. *Nun ist es auffallend, dass diese universitäre Unterrichtsform den Aufbau von fast allen Schriften bestimmte im Mittelalter.* Je zajímavé, že tento způsob struktura univerzitního statutu určovala vlastně i stavbu takřka všech spisů ve středověku. *Das heißt, sie sind gemäß der scholastischen Methode strukturiert, das heißt der Methode, geübt in der Universität, in der Schule.* Jsou tedy utvářeny vlastně podle té scholastické metody, to jest té metody, která se praktikovala na univerzitě. *Aus diesem Grunde ist der Name Scholastik für die mittelalterliche Philosophie verwendet.* A v tomto smyslu je také používáno to jméno scholastika pro středověkou filosofii. *Zum Beispiel das Hauptwerk des Thomas von Aquin, die Summa theologiae, ist ganz und gar aufgebaut gemäß der scholastischen Methode.* Například to hlavní dílo Tomáše Akvinského, *Summa theologiae*, je vybudováno právě na základě těchto metodických pravidel.

Sie finden das zum Beispiel in Summa theologiae... erster Teil des zweiten Teils... in meiner Fotokopie Seite 29... Najdete to například v první části té *Summy* na stránce 29, pokud to máte, pod tím osmým článkem.

Hejdánek: Máte tady v češtině tedy... Aha, to máme v češtině. Tak prosím. Osmý článek.

Jiný hlas: *Sie sehen dort das folgende, das heißt den festen Struktur. Es wird eine Frage gestellt.* Tak v té pevné struktuře toho pojednání je tedy postavena otázka. *Nämlich besteht die Glückseligkeit des Menschen in der Schau der göttlichen Wesenheit.* Totiž, zda blaženost člověka je v patření na boží bytnost. *Und die Behandlung dieser Frage kennt vier Teile.* A pojednání o této otázce má tedy čtyři části. *Zuerst folgen Einwände. Es scheint, dass die Glückseligkeit nicht in der Schau besteht.* Nejprve jsou uvedeny námítky. Například, že zdá se, že blaženost člověka není v patření na boží bytnost.

Hejdánek: Že není, jo.

Jiný hlas: *Zweiter Teil ist... aber dagegen. Es folgen Argumenten in gegensätzlicher Richtung.* Pak jako druhá část následuje...

Hejdánek: To není ta dvojka, není to... „avšak proti“. Následují prostě argumenty proti.

Jiný hlas: *Dritter Teil ist die eigene Antwort des Autors. Ich antworte hier... fängt er an selbst zu sprechen.* Třetí část je vlastní odpověď toho autora. Odpovídám zde... zde začíná autor sám mluvit. *Und vierter und letzter Teil ist dann die Erwiderung auf die ersten Einwände.* A závěrem je potom odpověď na tu první

námítku i na tu druhou námítku.

Hejdánek: Na ty původní námítky. Na tu první část. Jako to první, druhé, tam jich může být třeba sedm, z různých autorů, sedmero námitek proti tomu a...

Jiný hlas: *So sie erkennen hier die Disputationsmethode... pro, contra...* Na tom rozpoznáváte tedy tu základní strukturu, jak je to dopsáno, a tak je skutečně psáno toto celé obrovské dílo, ta *Summa theologiae*.

Zweite Phänomen. Ten druhý fenomén. *So der erste war die Entstehung der Universität und die scholastische Methode.* Tak první byl tedy ten vznik univerzit a ta scholastická metoda. Teď asi ještě v rámci toho prvního bodu, jak ten druhý fenomén nebo... *Das wird das Aristoteles-Rezeption.* Ja, ja. Ne, tak přecházíme k tomu druhému, totiž to recepce, přijetí, zabývání se tedy Aristotelem.

Die mittelalterliche Universität hatte vier Fakultäten. Středověká univerzita měla čtyři fakulty. *Eine ist die sogenannte Fakultät der artes, der freien Künste.* Jedna z nich je fakulta takzvaných svobodných umění.

Hejdánek: Sedmero svobodných.

Jiný hlas: *Das war eine propädeutische Fakultät für die sonstigen Fakultäten, die theologischen, juristischen und medizinischen.* Byla to fakulta, která vlastně byla jakýmsi úvodem, *propedeutikou* k těm třem dalším. *Der Name Artes-Fakultät ist jedoch irreführend.* Ten název je trochu matoucí. *Denn nicht mehr ist im 13. Jahrhundert das Studium der artes bezweckt...* Protože v tom 13. století už ten název *Artes-Fakultät* je matoucí, to už jsem říkal. *Denn nicht mehr ist im 13. Jahrhundert das Studium der artes bezweckt.* To studium už jaksi neoznačuje, nebo tedy ve 13. století už neplatí, že by se studovala pouze ta umění. A to souvisí s tím druhým fenoménem, totiž s tím objevem, přijetím nebo tedy studiem Aristotela. *Bis hier waren nur die logischen Schriften des Aristoteles im Westen bekannt.* Až do té doby totiž byly pouze logické spisy o logice Aristotelově známy na Západě. *Nun werden die sonstigen Werke des Aristoteles, die Physik, die Metaphysik, die Psychologie, De anima, ins Lateinische übersetzt.* Ale tehdy jsou přeloženy do latiny další ostatní spisy Aristotelovy, ty, které se týkaly fyziky, metafyziky.

Jiný hlas: Ja. *Trotz kirchlichen Widerstandes hat das Aristoteles-Studium die Universitäten erobert.*

Jiný hlas: A navzdory odporu církve studium Aristotela prostě ovládlo univerzity. *Endergebnis ist, dass die Statuten der Pariser Universität, Paris ist das Zentrum des intellektuellen Lebens im Westen, die Statuten der Pariser Universität verordneten, dass das Studienprogramm der Artistenfakultät die Lesung von alle bekannten Werke des Aristoteles umfassen musste.* Konečným výsledkem tohoto vývoje bylo statutární jaksi program Pařížské univerzity – a Pařížská univerzita byla centrem intelektuálního života, univerzitního života – bylo, že se pro fakultu svobodných umění vlastně určilo, že se bude výlučně zabývat studiem, čtením tedy těch aristotelských všech, všech Aristotelových děl. *Mit anderen Worten, die Artistenfakultät ist zu einer philosophischen Fakultät geworden.* A tím se jinými slovy stala ta fakulta svobodných umění vlastně filosofickou fakultou. *Und Aristoteles ist der Philosoph, so wird er im Mittelalter bei Thomas genannt.* Aristoteles vlastně byl tím, tím filosofem, tím jediným filosofem, který ovládl [nesrozumitelně]. *Und man achte darauf, diese Fakultät ist eine Propädeutik für jeden Studenten.* Tato fakulta tedy, která se zabývala studiem Aristotela, se vlastně stala takovou propedeutikou ke všem těm ostatním. *Wo man ein gründliche Übung in der griechischen Philosophie, das Studium dauerte sechs Jahre, empfängt.* Kde se vlastně po šest let velmi zevrubně zabývali tou řeckou filosofií, aristotelskou, a tím vlastně začínalo celkové studium na univerzitě.

Jiný hlas: *Letztens, weitere Fakultät ist die theologische.*

Jiný hlas: Další fakultou byla fakulta teologická. *Dort ist der authoritative Text die Bibel.* Tam platil ten autoritativní text Bible. *Und diese Fakultäten, diese theologischen Fakultäten werden bald von den Mitgliedern der Bettelorden, namentlich den Dominikanern beherrscht.* A tyto teologické fakulty byly postupně, jaksi se dostaly do nadvlády nebo do područí, nebo prostě byly ovládány tím žebravým řádem, dominikánským řádem. *Und die Dominikaner sind die erste Orden, in welchem das wissenschaftliche Studium wesentliches Merkmal des Ordenslebens war.* A dominikánský řád se stal prvním řádem, pro něhož intelektuální studium se stalo takovým základním znakem.

Jiný hlas: Zusammenfassend.

Jiný hlas: Shrnutí teď. *Bezeichnend für die geistig-geschichtliche Situation des 13. Jahrhunderts ist die Entstehung der Universität. Pro 13. století je charakteristický vznik univerzit. Innerhalb dieser Universität, dieser Unterrichtsanstalt, ist in der Artistenfakultät Aristoteles zu dem Philosophen geworden. Uvnitř těchto univerzit se stala fakulta svobodných umění vlastně místem, kde se nejvíce vykládá Aristoteles. Und wird in der theologischen Fakultät das Studium der Bibel gepflegt. A zatímco v té teologické fakultě je pěstováno čtení a výklad Písma. Sie können sich vielleicht vorstellen, diese Situation ruft ein Problem hervor. Asi si dovedete představit, tato situace vyvolala problém. Aufgrund dieser Situation muss sich die Frage stellen, wie ist das Verhältnis zwischen der griechischen philosophischen Weltdeutung, unterrichtet in der Artistenfakultät, und die Weltdeutung des christlichen Glaubens andererseits. Ten problém spočíval v tom, ta otázka se kladla: jaký je vztah mezi tou fakultou svobodných umění s výkladem Aristotela a tou fakultou teologickou, kde tedy vlastně šlo o pravdy Bible. Diese Frage wollen wir bei Thomas verfolgen. A tuto otázku bychom chtěli u Tomáše sledovat. Nicht dass bei ihm eine systematische Abhandlung darüber vorliegt, aber sie ist zu rekonstruieren. Ne že by u něho už systematické pojednání o této otázce bylo k dispozici, ale chceme je právě rekonstruovat. Und zwar in vier Schritten. A to pomocí čtyř kroků.*

Jiný hlas: Erster Schritt.

Jiný hlas: První krok. *Wir fangen an, genau wie das Mittelalter, mit der Lesung eines autoritativen Textes. Začneme tak jako ve středověku četbou autoritativního textu. Und zwar des Beginns der Metaphysik des Aristoteles. A sice začneme tedy, tím textem bude začátek Metafyziky, Aristotelovy Metafyziky.*

Jiný hlas: [nesrozumitelné]

Jiný hlas: [nesrozumitelné] *So, die Metaphysik des Aristoteles fängt wie folgt an: Alle Menschen haben von Natur ein Verlangen nach Wissen. Takže Metafyzika Aristotelova začíná následovně: Všichni lidé od přirozenosti touží po vědě. [nesrozumitelné] Jo, dá se to přeložit: Všichni lidé od přirozenosti touží po vědě. To je ta Aristotelova věta. Ein Zeichen dessen ist die Freude an den Sinneswahrnehmungen. A znamením toho, že lidé tedy od přirozenosti touží po vědě, je radost ze smyslových vjemů, pocitů, vjemů. Denn man freut sich an denselben vom Nutzen abgesehen um ihrer selbst willen und unter allen am meisten an der Wahrnehmung durch die Augen. Neboť lidé se z nich těší pro ně samy bez ohledu na užitek, který by jim mohly poskytovat, a především nejvíc na vjemech zprostředkovaných pohledem očí. Denn nicht bloß wenn wir handeln wollen, sondern auch wenn wir hieran gar nicht denken, ziehen wir das Sehen sozusagen allem anderen vor. My dáváme přednost zraku, vidění, dívání se, nejen tehdy, když chceme jednat, nýbrž také, když na to vůbec nemyslíme. Das kommt daher, dass dieser Sinn mehr als die anderen uns zur Erkenntnis eines Dinges verhilft und viele Unterschiede offenbart. To plyne z toho, že tento smyslový orgán nám poskytuje víc než ty ostatní k poznání věcí a odhaluje mnohé rozdíly.*

Jiný hlas: nám vyjevuje na věcech.

Hejdánek: No tak.

Jiný hlas: *Pántes ánthrōpoi tú eidénai orégontai fysei.* Tak zní ten slavný začátek Aristotelovy Metafyziky, první věta, že „všichni lidé touží od přirozenosti po vědě“.

Nějaký důkaz pro tuto žádostivost po vědě, po touze, vlastně Aristoteles nepodává, nýbrž jen náznak, znamení toho. Totiž oceňování například zraku, smyslového orgánu vůbec, bez ohledu na užitečnost. Tato poznámka, tato priorita zraku u Řeků, vyplývá také ze souvislosti řeckých slov poznávat a vědět na jedné straně a vidět na straně druhé. Nejmarkantnější příklad je u Platóna slovo *eidos* pro ideu, uzření. Původně to byl obraz tváře, ale už u Platóna se to stalo obrazem myšleným.

Hejdánek: *Gesicht, Gesicht*, jo, ale jako zezření, myslíš? Zezření, zezření, jo, jo, zezření a později tedy použito v tom filosofickém smyslu.

Jiný hlas: Druhý příklad: řecké slovo *theória*, teorie, nazírání, uzření. A nevím, jak je to v češtině, ale německá slova *wissen* a *Wissenschaft* mají stejný etymologický původ jako to řecké *eidos*, idea.

Hejdánek: Mhm.

Jiný hlas: Tato počáteční věta Aristotelovy Metafyziky „všichni lidé touží od přirozenosti po vědě“ se

táhne jako červená nit celým dílem. A proto se chceme na tuto větu blíže podívat.

Verlangen – toužit, žádat. To je tendence, sklon k tomu, co ještě nemáme. *Verlangen* naznačuje tu neidentitu. To jest to, co máme, po tom už vlastně nemusíme toužit. Cílem toho žádání, té touhy je vědění. Vědění, jak v antice, tak ve středověké tradici, znamenalo vědu o příčinách věcí. Ta Aristotelova definice zní: „Máme za to, že plně víme tehdy, když známe příčinu.“

Hejdánek: Tak to chápe Aristoteles.

Jiný hlas: Toužit od přirozenosti – je to něco přirozeného, to toužení. To jest toužit znamená také vyžadovat, ve smyslu tedy žádati něco, co mi chybí. *Verlangen* v dnešním jazykovém úzu znamená žádat: „*Das verlange ich.*“ Přirozená touha – to znamená, že ta touha je zakotvena v přirozenosti subjektu, který žádá, to znamená v přirozenosti, v podstatě člověka. Jestliže tedy toužení je tendence k tomu, co ještě nemáme ve vlastnictví, pak tedy vědění předchází nevědění.

Hejdánek: Protože, jo, protože toužíme po něčem, co nemáme, tudíž to, co máme předtím, než toho dosáhneme, je to nevědění.

Jiný hlas: Původ té žádostivosti po vědění je úžas. Úžas nad tím, co se vidí a jehož příčiny jsou skryty. Údiv je počátek *filosofie*, říká Platón i Aristoteles. Forma, již se ta touha po vědění projevuje, je tázání. Pomocí otázek dochází člověk k vědění.

Každé postavení otázky lze podle Aristotela v *Druhé analytice*, v *Analytica posteriora*, v posledku převést na dvě otázky. Totiž na otázku, zda něco je, a na otázku, co něco je.

Jiný hlas: A rozhodující otázka je *quid est*, co je. Když totiž víme, co něco je, tak víme to podstatné o něm. Až potud tedy ta první věta aristotelská, že všichni lidé žádají od přirozenosti vědění. Ted' druhý krok. To je ta formálně pojatá verze toho zkoumání. A co tedy teď Tomáš dělá s tou aristotelskou větou? Tomáš napsal komentář k Aristotelově *Metafyzice*. A tu přicházejí tři důvody k té úvodní větě. Bohužel nebyl k dispozici žádný německý překlad. A ten třetí důvod, který uvádí Tomáš, ten tedy zaslouží pozornost.

Cituje Aristotela, tu první úvodní větu: Protože pro každou věc je žádostivé, každá věc touží po tom, aby byla spojena se svým principem, se svým počátkem, příčinou. V tom totiž spočívá dokonalost každé věci. Proto je také pohyb v kruhu nejdokonalejší, protože spojuje konec s počátkem. A taktéž může i člověk být spojen se svou vlastní příčinou, svým principem, skrze poznání. Poznání je proces identity mezi poznávajícím a poznaným. Subjekt poznává a poznané, to je objekt. Když něco poznám, tak ten objekt mého poznání se stává součástí mne samého, osvojení si, *Aneignung des Objekts*, skrze poznání. Poznání je *Identitätsvollzug*, proces identity mezi poznávajícím a poznaným.

To je vlastně ten nejhlubší motiv té touhy po poznání, protože tím poznáním člověk získává vědění o svém vlastním principu, čím je jakožto člověk. Je pozoruhodné, že Tomáš v tomto třetím důvodu té touhy člověka po poznání operuje, v pozadí je novoplatonské učení, totiž ten motiv oběhu, *Zirkulationsmotiv*, který spočívá na té identitě počátku, původu a konce. Novoplatonismus chápe celou skutečnost jako dynamiku dvou protichůdných, ale současných pohybů. Na jedné straně existuje vycházení z prvního principu, to jest jakási emanace, vyzařování. Ale současně existuje návrat, nebo lépe řečeno obrát, dokonce obrácení k tomu původu, k prazákladu. A tím se uzavírá ten kruh. Tomáš převzal toto novoplatonské učení. U něho to znamená toto: Poněvadž Bůh je stvořující původ všech věcí, může proto jedině on být cílem všech věcí, a tím i lidské touhy po vědění.

Jiný hlas: . *Diesen Gedanken finden wir in seiner Schrift Summa contra Gentiles, die Summe wider die Heiden*, tento text najdeme v jeho *Summē proti pohanům* v třetí části, dvacátá pátá kapitola. *Buch 3, Caput 25.*

Jiný hlas: Je to v tom německém?

Jiný hlas: Jo, tady.

Jiný hlas: Jo, tady, to se probírá.

Jiný hlas: Tady. *Summa contra Gentiles*, ne vše, my začneme tady.

Jiný hlas: Jo.

Jiný hlas: *Von Natur wohnt allen Menschen das ersehende Erkennen* [nesrozumitelné]

--- (1983-11-14 J. A. Aertsen – Tomáš Akvinský, německy (1) [LVH149VA]_Kaz b_cleaned.flac) ---

Jiný hlas: Ich aber beruhigt, wenn sie die Ursache fanden. Mit einem Hinweis auf Aristoteles.

Hejdánek: Od přirozenosti je vlastní všem lidem touha po poznání příčin, příčin toho všeho, na co se dívají. A v důsledku toho začali lidé vlastně filosofovat. V důsledku toho údivu nad tím vším, co zahlédli, a údivu nad... a čeho příčiny zůstaly skryty. Tedy z toho důvodu začali lidé poprvé filosofovat, ale uspokojili se teprve tehdy, až našli příčiny těch věcí. To je z Aristotelovy *Metafyziky*, právě z té první knihy.

Jiný hlas: Und es bleibt die Forschung nicht stehen, bis zur erste Ursache gelangt wird.

Hejdánek: A neustává se v tom pátrání, výzkumu, až dokud se nedojde k těm prvním příčinám. K první příčině. *Zuerst*, ano.

Jiný hlas: Und dann meinen wir, vollkommen zu wissen, wenn wir die erste Ursache erkennen.

Hejdánek: A teprve pak se domníváme, že jsme poznali dokonale, když jsme poznali první příčinu.

Jiný hlas: Aristoteles wird hier zitiert, aber mit einer Modifizierung. Aristoteles sagt: Wir meinen vollkommen zu wissen, wenn wir die Ursache erkennen. Thomas sagt: wenn wir die erste Ursache erkennen.

Hejdánek: Aristotelés se tu sice cituje, ale poněkud v obměně. Aristotelés říká: domníváme se, že jsme dokonale poznali tehdy, když jsme poznali příčinu. Tomáš to modifikuje, říká: když jsme poznali první příčinu.

Jiný hlas: Es ersehnt mithin die Menschennatur haft die erste Ursache zu kennen, zu erkennen als das letzte Endziel.

Hejdánek: Člověk z přirozenosti touží poznat první příčinu jako poslední cíl.

Jiný hlas: Die erste Ursache von allem aber ist Gott.

Hejdánek: Ale první příčina všeho je ovšem Bůh.

Jiný hlas: Es ist mithin das letzte Endziel des Menschen, Gott zu erkennen.

Hejdánek: A je tudíž posledním, konečným cílem člověka poznat Boha.

Jiný hlas: Ich übergehe... nein, ich lese nur noch das letzte *Alinéa* dieser Seite. Das letzte Endziel des Menschen, einer jeden beliebigen verständigen, ja rationalen Substanz aber wird das Glücklichein, beziehungsweise die Seligkeit genannt.

Hejdánek: Posledním cílem člověka a každé libovolné, ale rozumné substance je blaženost, respektive... ano, *Glücklichsein*, stav být šťastný, respektive blaženost. *Seligkeit*, to je ta blaženost.

Jiný hlas: Das nämlich ist es, was alle verständige Substanz als das letzte Endziel und lediglich seinetwegen ersehnt.

Hejdánek: To totiž je to, po čem všechny rozumné substance jako po konečném cíli a pouze kvůli němu touží.

Jiný hlas: Es ist mithin die letzte Seligkeit beziehungsweise das letzte Glücklichein einer jeden beliebigen verständigen Substanz, Gott zu erkennen.

Hejdánek: A je tudíž poslední blažeností, respektive posledním štěstím každé libovolné rozumné substance poznat Boha.

Jiný hlas: Das war der zweite Schritt. Erster Schritt: Alle Menschen verlangen von Natur nach Wissen. Zweiter Schritt...

Hejdánek: Tak to byl ten druhý krok.

Jiný hlas: Zweiter Schritt: Endziel der menschlichen Wissbegierde ist Gott, die Ursache und der Ursprung aller Dinge.

Hejdánek: Totiž cílem té touhy je vlastně Bůh jako příčina i konečný cíl všeho.

Jiný hlas: Der dritte Schritt.

Hejdánek: A teď třetí krok.

Jiný hlas: Die entscheidende Frage ist jetzt: Kann der Mensch zu diesem Endziel Gott gelangen?

Hejdánek: Je teď rozhodující otázka, zda člověk může dosáhnout tento konečný cíl, to jest Boha.

Jiný hlas: Vermag der Mensch zu seinem Glück zu seiner Vollendung zu Gott zu kommen?

Hejdánek: Je s to člověk dosáhnout svého štěstí, svého dovršení, k Bohu?

Jiný hlas: Die Antwort ist: Nein.

Hejdánek: Odpověď je nikoliv.

Jiný hlas: Diese Unmöglichkeit geht aus der spezifisch menschlichen Seinsweise, Geist in Körper, und der darauf beruhenden Erkenntnisweise hervor.

Hejdánek: Tato nemožnost plyne ze specificky lidského způsobu bytí, to jest ducha v těle, a z toho na tom spočívajícího způsobu poznání.

Jiný hlas: Der Mensch ist bei seinem Erkennen stets auf die sinnliche Erfahrung angewiesen.

Hejdánek: Při poznávání je člověk odkázán neustále na smyslovou zkušenost.

Jiný hlas: Vom Wahrnehmbaren her muss die menschliche Vernunft zur Erkenntnis des Intelligiblen, des Verstehbaren kommen.

Hejdánek: Pomocí těch všem lidský rozum dochází k poznání toho, co je *inteligibilního* ve věcech, tedy rozumného.

Jiný hlas: Wissenschaft erstreckt sich nur auf das, wozu die sinnliche Erkenntnis führen kann.

Hejdánek: Věda se soustřeďuje jenom na to, k čemu může směřovat smyslové poznání.

Jiný hlas: Das Intelligible, das Verstehbare, auf das sich die menschliche Vernunft kraft ihrer Vermögen erstrecken kann, sind die technische Terme: Washeiten. Das meint die Antwort auf die Frage: Was etwas ist. Das heißt das Wesen der stofflichen Dinge.

Hejdánek: To, co je *inteligibilní* na věcech, to srozumitelné, to jest na to, na co se lidský rozum soustřeďuje pomocí svého přirozeného vybavení, to je to, co tvoří podstatu věcí. To jest to jsou *quidditates*, to jest to, co tvoří věc jako takovou. *Washeit*. Hmotných věcí.

Jiný hlas: Denn stoffliche Dinge sind sinnlich empirisch erkennbar.

Hejdánek: Neboť ty hmotné věci jsou smyslově poznatelné.

Jiný hlas: Stofflose Sachen, immaterielle Sachen, wie zum Beispiel Gott, können vom Menschen nicht in ihrem Wesen erkannt werden.

Hejdánek: Věci nehmotné, jako například Bůh, nemohou být člověkem poznány ve své podstatě.

Jiný hlas: Die Frage: Was sie sind, lässt sich nicht beantworten.

Hejdánek: Otázka, co jsou, se nedá zodpovědět.

Jiný hlas: *Das Höchste, das man davon wissen kann, ist die Einsicht, dass sie sind, das geschieht in den sogenannte Gottesbeweise, Gottesbeweis zum Beispiel bei Aristoteles oder bei anderen Philosophen.*

Hejdánek: To nejvyšší, co je možno o nich říci, je, že jsou, a to se potom provádí v těch takzvaných důkazech božích, důkazech boží existence, jako kupříkladu u Aristotela nebo u jiných filosofů.

Jiný hlas: *Diese Lage der menschlichen Erkenntnis ist der Grund, dass Thomas in der Summa, erste Teil des zweiten Teils, sagt, wir haben den Text zusammengefasst, die Übersetzung, sechste Artikel, Seite neunundzwanzig.*

Hejdánek: Z důsledků této situace lidského poznání říká Tomáš v článku šestém své *Summy*.

Jiný hlas: *Er sagt, das Glück... ein Augenblick, den tschechischen Text, ich habe die Übersetzung benutzt, die nach dem Krieg in Olmütz erschienen ist, das ist eine sehr schlechte Übersetzung, so dass ich irgendwo in diesem Text es anders machen musste, auf meine Weise. Und was ich sage, das ist immer in Klammern. Sonst das Übrige, das habe ich aus dem Sinne des Textes gekürzt, damit es wirklich ganz eindeutig wäre, so habe ich es ein bisschen geändert und damit es klar wäre, was ich geändert habe, habe ich das in Klammern gemacht. Entschuldigung, das war nur eine Information über das Vorgehen bei der Übersetzung.*

Jenom okamžik, já jsem pro ten český text použil toho překladu, který je vydaný v Olomouci. To je moc špatný překlad, takže někde aspoň v té malé zemi jsem to musel udělat jinak po svém. Tak to, co je po mém, tak to je v závorce vždycky. Jinak potom to dlouhé, to jsem zkrátil jenom ze smyslu toho textu, aby to skutečně bylo úplně zavádějící, tak jsem to maličko změnil a aby bylo jasné, co jsem změnil, tak jsem to dal do závorek.

Jiný hlas: *Ja, dass das zu einer Modifikation ist, es gibt eine tschechische Übersetzung der Summa Theologiae...*

Hejdánek: Já jsem o tom slyšel.

Jiný hlas: *...und es war eine solche Modifikation, um das besser zu machen. So, die Frage in diesem Artikel ist, besteht das Glück des Menschen in der Erwägung der spekulativen, theoretischen Wissenschaften, das heißt in der Philosophie, besteht das Glück des Menschen in der Philosophie, ist die Frage.*

Hejdánek: Je tady ta otázka, jestli štěstí člověka spočívá ve filosofii, neboli v těch vědách spekulativních, tady je napsáno bádaých vědách, *Einsichtswissenschaften*.

Jiný hlas: *Wörtlich übersetzt steht eigentlich theoretischen Wissenschaften, spekulativen. Und die Antwort ist nein, weil wir gesehen haben, dass der Mensch nicht in der Lage ist, das Wesen der immateriellen Substanzen zu erkennen.*

Hejdánek: Odpověď je nikoliv. Člověk není schopn podstatu těch nehmotných věcí poznat.

Jiný hlas: *So, ich lese, was hier steht, das ist nicht der Text des Thomas selbst, sondern eine Zusammenfassung des Herausgebers. Da die Erwägung der Einsicht der theoretischen Wissenschaften sich nicht weiter ausdehnen kann, als die Erkenntnis des Sinnlichen führt, die ihr Prinzip ist, so wird mit ihm nicht die letzte und vollkommene Glückruhe, Glück des Menschen, sondern nur eine gewisse Teilhabe an ihr in den Einsichtswissenschaften erlangt.*

Hejdánek: Takže tento článek šestý už vlastně nemusíme překládat.

Jiný hlas: *Die höchste Gotteserkenntnis, wozu die Philosophie gelangen kann, ist die Wissenschaft, dass er Gott ist.*

Hejdánek: Nejvyšší poznání Boha, k němuž může dospět filosofie, je to, že Bůh jest.

Jiný hlas: *Nicht was er ist.*

Hejdánek: Nikoli co jest.

Jiný hlas: *Eine derartige Erkenntnis kann jedoch nicht das Endziel der natürlichen Wissbegierde sein.*

Hejdánek: Takové poznání ovšem nemůže být konečným cílem přirozené touhy po vědění.

Jiný hlas: *Kann nicht das Endziel sein, weil sie die Erkenntnis das Verlangen nach einem weiteren Wissen nicht beendet. Man weiß noch nicht alles. Und diese Gedanken finden wir in Summa Theologiae achter Artikel, dieselbe Seite. Und vielleicht ist es am einfachsten, als die unmittelbare tschechische Übersetzung zu lesen.*

Hejdánek: Protože se tím nedovíme všechno a toto vědění neukončuje tu touhu. A ty v rámci té odpovědi, to osmá odpovídá, článek osmý. Musí se říci, že poslední a dokonalá blaženost nemůže být leč v patření na boží bytnost. K objasnění toho nutno uvážit dvojí. Nejprve totiž, že člověk není dokonale blažený, dokud mu zbývá po něčem toužiti a něco hledati. Druhé je, že dokonalost každé mohutnosti se posuzuje podle rázu jejího předmětu. Předmětem pak rozumu je, co věc jest, to jest bytnost věci, jak se praví ve třetí části *O duši* šestém a sedmém. Proto tolik postupuje dokonalost rozumu, kolik poznává bytnost některé věci. Poznává-li tedy nějaký rozum bytnost některého účinku, z něhož se nemůže poznati bytnost příčiny, aby se totiž vědělo o příčině, co jest, neříká se, že rozum dosáhl jednoduše příčiny, ač může z účinku poznati o příčině, zda jest. A proto přirozeně zůstává člověku touha, když poznává účinek a ví, že má příčinu, poznati též o příčině, co jest. A tato touha je z podivu a působí hledání, jak se praví na začátku *Metafyziky*, asi z úžasu, tady je spíš z podivu. Jako když někdo poznává zatmění slunce, uvažuje, že pochází z nějaké příčiny, jíž se podivuje, poněvadž neví, co jest, a podivuje se, hledá. A toto hledání neustává, dokud nedospěje k poznání bytnosti té příčiny.

Jiný hlas: *So, ja, die Konklusion dieses Textes ist, das Glück des Menschen kann nur in der Schau der göttlichen Wesenheit bestehen.*

Hejdánek: Závěr tedy tohoto textu spočívá v tom, že dokonalé štěstí může spočívat jenom v nazření boží podstaty.

Jiný hlas: *Ich muss aber entschuldigen, dass noch ein Stück weiterlesen aus dem Tschechischen, weil nämlich im Tschechischen ein Absatz ist, der nicht in dem Deutschen ist. Also wir haben zu bald beendet.*

Hejdánek: Já se omlouvám, že ještě ten další kus musím přečíst asi těch pět řádků doposud nečtených, protože totiž v tom českém vůbec odstavce žádné nejsou. Jestliže tedy lidský rozum, když poznává bytnost některého stvořeného účinku, nepoznává o Bohu leč zda jest, jeho dokonalost nedospívá ještě k dokonalosti nadosobní, nýbrž zůstává mu ještě přirozená touha hledat příčinu. Proto není ještě dokonale blažen. K dokonalé blaženosti tedy se vyžaduje, aby rozum dospěl k samé bytnosti první příčiny. A tak bude mít svou dokonalost ve spojení s Bohem jako s předmětem, v němž jediné záleží blaženost člověka, jak bylo svrchu řečeno.

Jiný hlas: *Was ist diese Konklusion dieses Textes: Das Glück der Menschen kann nur in der Schau der göttlichen Wesenheit bestehen, das heißt aristotelisch gedeutet, in der Erkenntnis, was er ist.*

Hejdánek: Takže v tom zření Boha jako konečném cíli patří, že v tom zření člověk pozná, co Bůh jest, to jest jeho bytnost, podstatu.

Jiný hlas: *Erst dann kommt das Verlangen nach Wissen zur Ruhe.*

Hejdánek: Teprve potom dospěje ta touha člověka po poznání ke klidu, dosáhne klidu.

Jiný hlas: *Mit dieser Schlussfolgerung gelangt die Philosophie in eine ernsthafte Krise.*

Hejdánek: Tímto závěrečným zjištěním ovšem dospěla filosofie k vážné krizi.

Jiný hlas: *Es scheint eine Diskrepanz zwischen dem Endziel der Wissbegierde, nämlich die Wesenserkenntnis der ersten Ursache, und den natürlichen, ihr zu Gebote stehenden Mitteln zu geben.*

Hejdánek: Zdá se, že tu existuje rozpor, *diskrepance*, mezi konečným cílem té touhy po poznání – přirozené touhy po poznání, to je ono zatím není – a těm přirozeným, k dispozici stojícím prostředkům. Jo?

Jiný hlas: *Der Mensch will, aber er kann nicht.*

Hejdánek: Totiž člověk chce, ale nemůže.

Jiný hlas: *Die Philosophie vermittelt keine Aussicht auf Erfüllung des menschlichen Lebens, auf Glück.*

Hejdánek: Filosofie tudíž nezprostředkuje žádný výhled na konečné naplnění lidského života, ke štěstí.

Jiný hlas: *In der Summa contra Gentiles spricht Thomas von der Not und der Verzweiflung der Philosophie.*

Hejdánek: V té *Summě proti pohanům* hovoří Tomáš o bídě a zoufalství filosofie.

Jiný hlas: *So die Frage ist, können wir von dieser Not, von dieser Verzweiflung befreit werden? Das ist der vierte und letzte Schritt.*

Hejdánek: A naše otázka je, jestli můžeme být z této bídy a z tohoto zoufalství vysvobozeni. To je poslední, čtvrtý krok.

Jiný hlas: *Ich schlage vor, zuerst Summa Theologiae Teil 1, Quaestio 12 zu lesen und hier nur die Antwort.*

Hejdánek: Teď se dívejte, pod polovinou je tam odpovídám, počkejte... na druhé straně, jo?

Odpovídám. Na straně druhé. Musí se říci, žežto něco jest poznatelné, pokud jest uskutečnění, *actus*, že Bůh, jenž jest čiré uskutečnění bez jakékoliv příměsi možnosti, sám o sobě jest nejvíce poznatelný. Tady jsou ty aristotelské kategorie použity. Ale co jest samo o sobě nejvíce poznatelné, některému rozumu není poznatelné, poněvadž předmět poznání přesahuje rozum; jako na slunce, jež jest nejvíce viditelné, nemůže hleděti netopýr pro nadmíru světla. To pak majíce na mysli někteří tvrdili, že žádný stvořený rozum nemůže viděti boží bytnost. Avšak nevhodně se to praví. Neboť ježto poslední blaženost člověka záleží v jeho nejvyšší činnosti, což jest činnost rozumu, kdyby stvořený rozum nikdy nemohl viděti boží bytnosti, buď nikdy nedosáhne blaženosti, nebo jeho blaženost bude vložit v něco jiného nežli Bůh, což se neshoduje s vírou. Neboť v tom jest poslední dokonalost rozumového tvora, co jest původem jeho bytí. Neboť tak jest něco dokonalé, jak je blízko svému původu. Podobně také se to neshoduje s rozumem. Je totiž člověku vrozená touha poznati příčinu, když patří na účinek, a z toho v lidech povstává podiv. Kdyby tedy rozum tvora rozumového nemohl dojít k první příčině věcí, touha přírody by zůstávala bezúčelnou. Proto se musí prostě připustiti, že blažení vidí boží bytnost.

Jiný hlas: *Wir sehen hier, dass Thomas eigentlich zwei Gründe herbeiführt.*

Hejdánek: Vidíme tedy, že tady uvádí Tomáš vlastně dva důvody.

Jiný hlas: *Es ist zuerst unvernünftig, wenn der Mensch niemals sein Endziel, die Schau des Wesens Gottes, erreichen könnte. Das natürliche Verlangen kann nicht unerfüllt bleiben. Das Leben des Menschen kann nicht ziellos und sinnlos sein.*

Hejdánek: První... bylo by to vlastně nerozumné, kdyby člověk nemohl poznat poslední cíl své touhy po bytí. Přirozené toužení, přirozená tužba po vědění nemůže zůstat nenaplněna. Život člověka nemůže být nesmyslný a bez cíle.

Jiný hlas: *Die Unmöglichkeit der Gottesschau widerspricht darüber hinaus dem christlichen Glauben. Und Thomas verweist dann meistens auf zwei Bibeltexte.*

Hejdánek: To, že by nebyla možná to zření Boha, odporuje křesťanské víře. A Tomáš odkazuje ponejvíce na dva biblické texty.

Jiný hlas: *Der erste liegt hier vor im zweiten Teil der Abhandlung. Aber dagegen. Ja. Erster Johannesbrief. Wir werden ihn sehen, wie er ist.*

Hejdánek: Ano, tady... První Janův list. Totiž tam je řečeno v tom dopisu... Ne, to se s vámi přu... počkejte... První Janův, to je list. No jo, mně se to spletlo. Jan, první... No dobrá. Z první Janovy 3, 2, tam je uvedeno, ještě se neukázalo, co budeme, synové Boží jsme své, a budeme ho viděti, jak jest.

Jiný hlas: *Und ein anderer weiterer bekannter Bibelstelle ist entnommen aus dem Matthäusevangelium. Selig sind die reinen Herzen sind, denn sie werden Gott schauen.*

Hejdánek: A druhý významný text z Matoušova evangelia – to je zde neuvedeno – totiž kázání na hoře, jedno z těch blahoslavenství, že blahoslavení jsou ti, kteří jsou čistého srdce, neboť oni Boha viděti budou.

Jiný hlas: *So durch den Glauben wird der Mensch nach Thomas befreit von der Verzweiflung der Philosophie. Der Glauben offenbart uns, dass wir Gott sehen werden, nicht in diesem Leben, sondern hernach.*

Hejdánek: A tak tedy podle Tomáše víra osvobozuje z toho zoufalství filosofie. Víra nám zjevuje, že uvidíme Boha, nikoliv v tomto životě, nýbrž v onom příštím.

Jiný hlas: *Noch eine kurze weitere Ausführung dieses letzten Punktes.*

Hejdánek: Ještě takové rozvedení další tohoto posledního bodu.

Jiný hlas: *Die Schau des Wesens Gottes ist wirklich übernatürlich. Das heißt, sie übersteigt die natürlichen Vermögen des Menschen.*

Hejdánek: Zření bytnosti Boží je skutečně nadpřirozené. To jest přesahuje přirozené schopnosti člověka.

Jiný hlas: *Der Mensch kann dieses übernatürliche Ziel nur erreichen, wenn etwas von Gottes wegen seiner Natur hinzugefügt wird. Diese Gabe Gottes ist unverschuldet und heißt deshalb Gnade. Gnade ist nach der Auffassung des Thomas die übernatürliche Vollendung des Menschen im Hinblick des Endziels. Einer der Gnadengaben ist der Glaube, welcher die für den Menschen unentbehrliche Erkenntnis offenbart.*

Zusammenfassung. Unsere Ausgangsfrage war: Wie verhalten sich in der Weltdeutung die griechische philosophische Rationalität und der christliche Glaube?

Hejdánek: Člověk může dosáhnout tento nadpřirozený cíl jedině tehdy, když Bůh mu k jeho přirozenosti něco přidá. Tento dar Boží je nezasloužený, a proto se nazývá milostí. Milost je podle pojetí Tomášova nadpřirozené dovršení člověka ve smyslu toho posledního cíle. Jedním z darů milosti je víra, která zjevuje člověku nepostradatelnost poznání. Tedy shrnuto: naše výchozí otázka byla, v jakém vztahu stojí řecká filosofická racionalita a křesťanská víra při výkladu světa.

Jiný hlas: *Wir haben Thomas auf seinem Denkweg gefolgt. Bezeichnend für seine Lösung dieser Fragen, bezeichnend für den Thomismus im Allgemeinen, ist die Unterscheidung von Natürlich, Bereich der Philosophie, und Übernatürlich, Bereich des Glaubens und der Theologie. Ich gebe noch ein Zitat des Thomas: Die Gnadengaben werden auf die Weise der Natur hinzugefügt, dass sie die Natur nicht aufheben, sondern vielmehr vervollkommen. Deshalb vernichtet der Glaube die natürliche Vernunft nicht. So, nach Thomas es gibt nicht nur Harmonie zwischen Glauben und Wissen, sondern es gibt mehr: Die Gnade ist die Vervollkommenung der Natur. Oder, anders gesagt, der christliche Glaube ist die*

übernatürliche Vollendung des natürlichen Wissbegierdes, des natürlichen Verlangen nach Wissen. Ich danke Ihnen sehr für Ihre langandauernde Aufmerksamkeit und besonders die Übersetzung für seine unmögliche Aufgabe.

Hejdánek: Sledovali jsme Tomáše na jeho myšlenkové cestě. Charakteristické pro jeho řešení a pro novotomistické řešení vůbec je tedy ten rozdíl mezi tím, co je přirozené, a to je oblast filosofie, a tím, co je nadpřirozené, a to je oblast víry a teologie. Ještě citát z Tomáše: dary milosti jsou přidávány přirozenosti takovým způsobem, že přirozenost neruší, nýbrž spíše přivádí k dokonalosti. A proto neničí víra přirozený rozum. Podle Tomáše neexistuje jenom harmonie mezi vědou a vírou, nýbrž je tu víc. Milost přivádí přirozenost k dokonalosti. Nebo jinak řečeno, křesťanská víra je nadpřirozené dovršení přirozené touhy po vědění.

Ted' si dáme pauzu na kávu a cigaretu, asi deset minut přestávky. Pak budou nějaké vyjasňující otázky nebo oponentura, cokoliv vás napadne. Prosím.

Jiný hlas: K těmto třem fenoménům, které jste ve svém referátu... *ja, auch sehr wichtig, ein Phänomen, nicht die Reise von Thomas von Aquin aus Paris nach Italien, auch Paris, Köln am Rhein zum Albertus Magnus, ja, zu seinem Lehrer. Und mir fehlte in Ihrem Vortrag auch eine Bemerkung über die Gotik, über der gotische Mensch. Der gotische Mensch brachte eine neue Spiritualität.* Tedy k těm třem fenoménům. Gotický člověk jako silný duchovní náboj. Francie byla ve znamení gotiky. *Frankreich wurde im Zeichen der Gotik... der Gotik nicht primitiv, aber rayonnant, rayonnant Gotik.* Jako ano, ty zaznávají ty tři typy gotiky. V 13. století je tato gotika *rayonnant. Bettlerorden, ja. Es ist sehr interessant, dass Thomas von Aquin muss jeden Tag, ja, Bettler, Bettler machen, ja. Und zum... na, natürlich, natürlich.* Takže k těm... dominikáni, protože to byli intelektuálové, museli dodržovat tuhle disciplínu, že bděli, že brali, žebrali, žebrali. Žádný Tomáš, ten nežil jenom v katedrále, ale musel prostě normálně do ulic, ano, do ulic a brát ty věci tam, ty věci... i v té samozřejmě v té spirituální, na ten kůr a podobně. *Meiner Meinung nach, ja, Thomas musste nicht nur im Chor, ja, aber auch auf die... na, auf die Straßen, ja, auf die Straße etwas zu sammeln. Lebensmittel, ja, natürlich.*

Jiný hlas: Prosím tě, ještě o tom Tomášovi. Píšeš, že Tomáš hlásá, že smyslem nelze poznat, smyslem se nedá poznat Boha. Smyslem ne, to jo? *Ich habe gesagt, dass Thomas ja nicht im sinnlichen, im sinnlichen Verfahren Gott erkennen. Aber gibt es verschiedene Traktate, ja, wie De Eucharistia, Adoro te devote, latens deitas... dort sehr ausdrucksvoll gibt es visus, tactus, gustus in te fallitur, sed auditu solo tuto creditur. Das ist auditus, Ohr, ja, Auge... Und ich wollte zeigen, dass Thomas war Mystiker, Mystiker. Seine theoria, seine Schauen an Gott war unmittelbar, ja, war unmittelbar... doch Unsinn, das ist ein Unsinn, Gottesschau. Na ja, natürlich, das ist etwas anderes. Mystiker, unsinnlich, ohne Sinn und auch bezprostředně... sinnliche Seele. Nicht sinnliche Sinn, ale Adoro te devote, das ist auch mit Ohr, mit Ohr, ja, natürlich, ex auditu, auditus, nicht nur Augen...*

Hejdánek: No jo, to je ta poznámka. No jo, to by nebylo... [nesrozumitelné] No já jsem ty věci netřídil, ale myslím, že to jsou minimálně čtyři, pět, šest otázek. *Albertus Magnus, ja, to je... to je velmi dobře pod těmi třemi fenomény to zachytit, totiž pod těmi žebravými řády. Albertus Magnus byl také dominikán.* Takže já jsem mluvil o té duchovně-historické situaci 13. století všeobecně a ukázal, jak byl touto situací Tomáš skrz naskrz formován. To byl můj první záměr s tímto výkladem, a za druhé, ukázat tu problematiku, která z této duchovně-historické situace vyvstala.

Jiný hlas: *Was Sie genau meinen mit dem gotischen Mensch, ist mir nicht ganz klar. Ja, ich weiß, geistiger Mensch... gotischer Mensch. Gewöhnlich verstehen wir unter Gotik durch eine bestimmte Baukunst. Ich weiß, dass einige Deutschen auch Bücher verfasst haben über den gotischen Menschen, aber was das ist...*

Hejdánek: *Dass die Geister dieser Philosophen, dieser Mönche wurde sehr beeinflusst auch bei der Meditation, bei der verschiedenen nicht nur Beten und pietistischen Leistungen, auch durch diese gotischen Statuen, gotischen Bilder, gotischen... ja, auch die Meditation und wenn eine Kontemplation und verschiedene diese Stufen der Pietät, das hat Thomas Aquinas durchgemacht hat. So gotische*

Einflüsse ja auch in der Philosophie erkennbar.

Jiný hlas: Tak otázka je tedy, co se týká myslí, že jistě gotická doba je ovlivněna... filosof gotický. Jo, ale co to je, ta gotická ovlivněnost? Protože normálně se o gotice hovoří jako o stavebním slohu, a teď když se říká, co je to gotický člověk, co to je, jak se to dá ještě jinak říct než jen tím slovem? Že mu není jasné, o co jde. U nás různí kritikové, například F. X. Šalda, řekl, že gotický člověk je plný čistého ducha, čistého myšlení, nejen v oblasti umění, ale i v oblasti života.

Možná, že to můžu zprostředkovat. On v jedné námitce uvedl, že ta Tomášova cesta k poznání Boha není jenom cesta od smyslových vjemů k těm rozumovým aktivitám, ale že Tomáš byl mystikem, že tedy kontemplací a meditací dospěl k bezprostřednímu poznání Boha, a že se to projevuje i v jeho díle. Tedy že ta řada — smyslová zkušenost, rozumová aktivita a konečně to patření, *theoria*, to nahlížení — u Tomáše splývá s tou třetí cestou, totiž s tou mystikou. Tak to je jeho otázka.

Hejdánek: Vlastně jedna z těch námitek nebo otázek byla, jestli vedle té cesty smyslového poznání, která je tedy částečná a nemá to bezprostřední poznání příčiny a bytnosti Boží, a té rozumové, která v té tomistické argumentaci vypadá tak, že jediné jaksí je ta přiměřená, že domnívá se náš kolega, že přece tou zkušeností Tomáše Akvinského jako mystika, který prodělal kontemplaci, meditaci a věděl něco o bezprostředním poznání Boha skrze mystickou vizi, skrze tu vizi mystickou, že to jakoby zůstalo opomenuto, ačkoliv to také tvoří genuinní součást jeho některých děl, která tady byla citována. Tak to je první.

Ich möchte Ihre Frage verneinen. Chtěl bych to popřít. *Ich glaube, dass Sie Recht haben hinsichtlich anderen weiteren mittelalterlichen Denkern, zum Beispiel Bonaventura...*

Jiný hlas: Domnívám se, že máte pravdu, co se týká ostatních středověkých myslitelů, například Bonaventury.

Jiný hlas: *Aber bei Thomas ist es so.*

Jiný hlas: Ale u Tomáše je to tak.

Jiný hlas: *Das Endziel des menschlichen Lebens ist die visio, das Schauen.*

Jiný hlas: Že konečným cílem lidského života je *visio*, to jest víze, nazírání.

Jiný hlas: *Und visio, visio, Lateinisch visio ist die wörtliche Übersetzung der griechischen theoria.*

Jiný hlas: A *visio*, latinské *visio* je doslovný překlad řeckého *theoria*.

Jiný hlas: *Und was ich heute Abend mit den vier Schritten zeigen wollte, ist, dass dieses Endziel des menschlichen Lebens, das Schauen, die visio, ganz aristotelisch von Thomas gedeutet wird.*

Jiný hlas: A co jsem chtěl pomoci těch čtyř kroků dneska ukázat, je, že tento konečný cíl lidského života, to jest víze, nazírání Boha, je u Tomáše zcela aristotelsky pojat.

Jiný hlas: *Das Schauen Gottes ist bei Thomas die Antwort auf die Frage, was er ist, die Antwort auf die entscheidende Frage.*

Jiný hlas: Že ten konečný cíl, to nazírání Boha, je odpovědí, rozumové nazírání Boha je odpovědí na otázku, co je Bůh, ve smyslu toho aristotelského...

Jiný hlas: *Und gerade, weil Thomas das Endziel so deutet, kann er auch das Endziel als das...*

--- (1983-11-14 J. A. Aertsen – Tomáš Akvinský, německy (2) [LVH150VA]_Kaz a_cleaned.flac) ---

Jiný hlas: Ich glaube, man kann wirklich sagen, dass Thomas in dieser Hinsicht ein *intellektualist* ist und nicht ein *mystiker*.

Jiný hlas: Domnívám se, že je možné tedy v tomto smyslu, že Tomáš je *intellektualista* a není *mystik*.

Jiný hlas: Noch etwas zur Verdeutlichung, was Sie gesagt haben in Bezug auf die sinnliche Erfahrung.

Jiný hlas: Ještě tedy k tomu, co jste řekl o zkušenosti smyslové.

Jiný hlas: Meine Absicht war dies, dass der Mensch ist immer auf die sinnliche Erfahrung verwiesen. Er kann nicht anders.

Jiný hlas: Moje intence byla ta, že člověk je vždycky odkázán na smyslové, nemůže jinak.

Jiný hlas: Aber gerade deshalb kann er kraft seines natürlichen Vermögens Gott nicht kennen, nicht erkennen. Gott ist nicht sinnlich erfahrbar.

Jiný hlas: A právě proto ze své přirozené výbavy nemůže člověk poznat Boha. Bůh není smyslově poznatelný.

Jiný hlas: So, der Mensch hat sozusagen Gnade Gottes nötig, um zum Endziel zu kommen.

Jiný hlas: Takže člověk má takřkajíc zapotřebí milosti, aby dospěl k božímu cíli.

Jiný hlas: Ja, natürlich ist Thomas in einer Form der Verchristlichung von Aristoteles, ja, natürlich, ja. Aber vielmals Thomas hatte geschrieben, dass er nicht weiß, was Gott ist, nur *nescire*, *nescire*.

Jiný hlas: Ano, že člověk nemůže vypovídat vůbec nic, že ví o Bohu, ale že neví, takovéto *nescire*, že? Takže i u Tomáše.

Jiný hlas: Ja, das ist genau eine Bestätigung dessen, was ich sagte. Der Mensch kann nicht kraft seines natürlichen Vermögens wissen, was Gott ist. Das Wesen Gottes nicht erkennen.

Jiný hlas: Považuji to za potvrzení toho, co jsem řekl, že tedy pomocí té přirozené výbavy smyslové člověk nemůže poznat Boha.

Jiný hlas: Das Höchste, was der Mensch erreichen kann, ist der Beweis, dass Gott ist. Aber was er ist, wer er ist...

Jiný hlas: To nejvíc, k čemu se člověk může dopracovat, je důkaz, že Bůh je. Ale jaký je, co je, kdo je...

Jiný hlas: So Thomas verwendet hier die aristotelische Unterscheidung der zwei Fragen: *ob* etwas ist und *was* etwas ist.

Jiný hlas: Používá tedy Tomáš toho dvojího rozlišení aristotelského: *zda* něco je, nějaká věc obecně, a *co* je.

Jiný hlas: Ja, eine Kontrafrage: Also wenn der Mensch nicht kraft der natürlichen Vernunft imstande ist, Gott zu erkennen, heißt es, dass er auch auf einem anderen Weg nicht Gott erkennen kann? Also es gilt auch über alle anderen Wege: Der beste Weg ist der Weg der Vernunft. Und wenn nicht die Vernunft imstande ist, die menschliche natürliche Vernunft imstande ist, Gott zu erkennen, auch kein anderer Weg ist zugänglich. Also nur die Gnade. Aber was heißt das dann? Und jetzt ist meine Kontrafrage: Was heißt das dann, diese Gnade? In welchem Sinne werde ich in meiner Vernunft verändert durch die Gnade? Oder durch den Glauben? Das heißt, durch die Gnade von Seite Gottes. In welchem Sinne ereignet sich etwas in meinem Denken, in meinem Erkennen Gottes durch diese Gnade? Ist es dann eine Veränderung der Vernunft nebo je to něco, co se k rozumu přidá?

Jiný hlas: Vlastně tedy člověk nemůže poznat Boha dokonce ani svým rozumem. Pak tedy kontrolní otázka: Co se vlastně děje, když řekneme, že milostí, vírou můžeme Boha poznat? Mění se tím nějak náš ten přirozený rozum? Uschopňuje se tou vírou, tím uvěřením ten rozum k tomu, že může poznat? Nebo se k tomu rozumu něco přidá zcela nového, nerozumného?

Jiný hlas: Vielen Dank, ja. Gnade ist nach der Auffassung des Thomas die übernatürliche Erhebung des Menschen. Der Mensch wird über sich selbst hinausgehoben.

Jiný hlas: Milost znamená podle Tomáše jakési pozvednutí člověka na vyšší úroveň. Člověk je vyzdvižen sám nad sebe.

Jiný hlas: Das heißt, es gibt etwas, das der menschlichen Natur hinzugefügt wird.

Jiný hlas: Že to znamená, že se najednou k té lidské přirozenosti něco přidává.

Jiný hlas: Denn allein auf diese Weise kann der Mensch das Endziel, das übernatürlich ist, erreichen.

Jiný hlas: Jinak totiž by to bylo tak, že ten nadpřirozený cíl člověk nemůže dosáhnout.

Jiný hlas: So Gnade ist Vervollständigung, Vervollkommnung des Menschen.

Jiný hlas: Milost je tedy přivedení člověka k dokonalosti, tedy dokonání člověka.

Jiný hlas: Zum Beispiel eine der Gnadengaben, der Glaube. Durch die Gabe des Glaubens weiß der Mensch, was er kraft seiner natürlichen Vermögen nicht wissen kann.

Jiný hlas: Příkladem je právě dar víry. Právě skrze víru z milosti se dostává člověku něčeho, čeho sám svými přirozenými schopnostmi nemůže dosáhnout.

Jiný hlas: So kurz zusammengefasst: In diesem Punkt steht ein wesentlicher Unterschied mit dem *protestantismus*. Gnade ist bei Thomas übernatürliche Erhebung des Menschen, die Erhebung des

Menschen über seine Natur hinaus.

Jiný hlas: V tom se ukazuje základní rozdíl oproti protestantismu. U Tomáše je milost nadpřirozené pozvednutí, pozvednutí člověka nad jeho přirozenost.

Jiný hlas: Měl bych k tomu ještě jednu poznámku nebo spíš možná dotaz ohledně milosti jakožto daru víry. A jakým způsobem k tomu rozum, nebo když té milosti lidé třeba úplně nerozumí, jakou roli hraje při poznání toho rozum?

Jiný hlas: *Überhaupt... wenn Gott nur durch den Glauben erkennbar ist... was für eine Vermittlung spielt hier die Vernunft? Diese Gnaden können auch unvernünftige Menschen bekommen. Welche Rolle spielt also die Vernunft in dieser Erkenntnis von Gott, die durch die Gnade ermöglicht wird?*

Jiný hlas: A já bych ještě k tomu dodal tu otázku, co to znamená ta zaslouženost a nezaslouženost, o které on mluvil. Použil slova zasloužené nebo nezasloužené, že může ta milost být i zasloužená nebo nezasloužená.

Jiný hlas: *Eine zweite Frage... ich bin nicht ganz sicher, ob es nicht eine weitere Frage ist, aber das ist Ihre Sache... noch etwas näher zu sagen, was das eigentlich heißt über die Verschuldung oder Nichtverschuldung der Gnade gesprochen. Ich weiß nicht, ob es... es ist nicht gut Deutsch... Verschuldung... Unverschuldet. Also ob es verschuldet oder unverschuldet ist, ob man es erwerben kann durch gewisse eigene Aktivitäten oder ob es ganz un...*

Jiný hlas: *Ja, offen ist klar. Vielleicht ein Missverständnis, es ist nicht so, že Gott nur durch den Glauben erkennbar ist.*

Jiný hlas: Byl to zřejmě omyl, není to tak, že bůh je poznatelný jenom vírou.

Jiný hlas: *Es gibt eine gewisse Vernunftkenntnis Gottes.*

Jiný hlas: V každém případě jde o poznání, jde také o poznání rozumem.

Jiný hlas: *Sondern diese Erkenntnis ist unvollständig, ist bescheiden, ist unvollkommen. Ist nur die Einsicht, dass Gott besteht.*

Jiný hlas: Jenomže totohle poznání rozumové je nedokonalé, nedokončené, nedovedené až do konce. Dosahuje jenom tam, kde nahlížíme, že jest, ale ne kdo jest.

Jiný hlas: *Das ist die Funktion der Gottesbeweise, die wir bei Thomas finden. Ohne Vernunft geht das nicht.*

Jiný hlas: A to je funkce těch božích argumentů, důkazů boží existence, ta bez rozumu není možná.

Jiný hlas: *Das ist die höchste philosophische Erkenntnis, die nach Thomas möglich ist. Aber wir haben gesehen, das kann nicht das Endziel des menschlichen Verlangens nach Wissen sein.*

Jiný hlas: To je podle Tomáše nejvyšší filosofické poznání, ale my jsme viděli, že to nemůže být konečným cílem lidské touhy po vědění. Ostatně nemůže rozum stačit k tomu, aby dosáhl toho konečného cíle, totiž poznání boha, kdo jest.

Jiný hlas: *Und wir haben auch gesehen, das Endziel ist die Wesenserkenntnis Gottes.*

Jiný hlas: Protože cílové poznání nebo cílem poznání je poznání bytnosti, jak říkají, to jest *wesen*, to je všechno tematizováno. Bytnosti boží, to jest *essentia*, toho, čím nebo kým bůh jest.

Jiný hlas: *Und jetzt die Funktion des Glaubens ist zweifach.*

Jiný hlas: A nyní funkce víry je dvojí.

Jiný hlas: *Erstens hinsichtlich der Vernunftgotteserkenntnis.*

Jiný hlas: Předně pokud jde o rozumové poznání boha.

Jiný hlas: *Die ist nur für wenige Leute und sehr mit großer Mühe zu erreichen. Und der Glaube verallgemeinert diese Erkenntnis.*

Jiný hlas: To racionální poznání je jenom pro nemnohé, kdežto víra to zevšeobecňuje, tuto možnost poznat.

Jiný hlas: *Nicht jedermann ist Philosoph und kann die Gottesbeweise, die ziemlich komplex und abstrakt sind, vollziehen. Der Glaube verallgemeinert diese Erkenntnis.*

Jiný hlas: Ne každý je filosof, ne každý může projít těmi důkazy existence boží.

Jiný hlas: *Und zweite Funktion des Glaubens ist, dass sie die Erkenntnis offenbart, die überhaupt nicht durch die Vernunft erreicht werden kann.*

Jiný hlas: V tom druhém případě víra zprostředkuje leccos z toho, co některým lidem po rozumové stránce není dostupné. Ale na druhé straně má hlavní funkci víra v tom, že zprostředkuje poznání, které vůbec není rozumově dostupné.

Jiný hlas: A tak budeme překládat, poněvadž to vyloženě nezvládám. Rozumem lze do jisté míry jít dále, to jest až k pochopení toho, že Bůh jest, ale kdo jest, to filosofie prostě nemá k tomu prostředky. Jestliže to víra zprostředkuje, tak to není proto, že by nějak rušila ten rozum, že by nějakým způsobem oddalovala nějaký nedostatek toho rozumu, nýbrž ona ten rozum doplní čímsi, čím on sám nemůže.

Jiný hlas: A jde o to, co je skutečně jeho zdokonalením, dovedením do konce.

No, já bych k tomu ještě... Jednak, když on mluví o těch dvou funkcích milosti, že ona na jedné straně u některých lidí zastupuje jejich nedokonalost rozumovou, takže ona jednak dávala lidem rozum ještě, ti filosofové, kteří poznávají, že tedy ten Bůh nějakým způsobem jest. A pak najednou ta milost má ještě funkci úplně zase takovou, která to celé překračuje, že umožňuje těm lidem, aby poznali, co ten Bůh jest. Ale já jsem se předtím ptal na to slovo *zasloužené* a o tom on prakticky neřekl nic, protože to se spíš týká té otázky co, co s tím, než té, jako že vůbec jest.

Jiný hlas: *Es scheint also, dass der Glaube zwei Funktionen hat. In einer Funktion – ich sage es ein bisschen stärker oder schärfer als Aleš – vermittelt er einen Surrogat der Vernunft. Und in der zweiten Funktion vermittelt er etwas Übervernünftiges oder Übernatürliches, etwas Höheres, als die natürliche Vernunft vermitteln kann. Also in einer Funktion vermittelt der Glaube etwas anstatt der Vernunft und in der zweiten Funktion vollendet er die Vernunft. Ist es möglich, solche zwei Leistungen als integriert konzipiert werden, oder besteht hier nicht ein Gegensatz? Einmal vermittelt... Ja, das habe ich... Ist es mir nicht ein Widerspruch, in diesen zwei Funktionen besteht hier kein Widerspruch? Das war die Frage. In welchem Sinne, das ist mir auch nicht ganz klar.*

Jiný hlas: Ono je to v podstatě oddělená otázka. Ale k té nynější: zdá se tedy, že víra má dvě funkce. V jedné funkci – řeknu to o něco silněji nebo ostřeji než Aleš – zprostředkovává surrogat rozumu. A v druhé funkci zprostředkovává něco nadrozumového nebo nadpřirozeného, něco vyššího, než co může zprostředkovat přirozený rozum. Tedy v jedné funkci zprostředkovává víra něco namísto rozumu a v druhé funkci rozum doplňuje. Je možné tyto dva výkony pojímat jako integrované, nebo zde není protiklad? To byla ta otázka. V jakém smyslu, to mi není jasné.

Jiný hlas: *Ja, vielleicht muss ich da noch eine weitere Unterscheidung des Thomas erwähnen, um mögliche Missverständnisse auszuschließen. Glauben in eigentlichem Sinne kann nach Thomas nie demonstrativ erwiesen werden. Das heißt, dass Dasein Gottes, die existentia Dei, lässt sich erweisen und gehört deshalb im eigentlichen Sinne nicht zum christlichen Glauben. Thomas nennt zum Beispiel das Dasein Gottes dasjenige, was dem Glauben vorangeht, praeambula fidei. Das ist das, was am Anfang ist, was vorangeht, was eine gewisse Voraussetzung ist. Was die Bibel offenbart, sind nach Thomas zwei Arten von Wahrheiten: Erstens Wahrheiten, die auch erwiesen werden können, zum Beispiel das Dasein Gottes. Das ist eine Offenbarungswahrheit und kann eine Vernunftwahrheit werden. Und zweitens offenbart die Bibel Wahrheiten, die nie erwiesen werden können, die sogenannten Mysterien. Und das nennt Thomas im eigentlichen Sinne Bereich des Glaubens. Es ist selbstverständlich möglich, dass für diejenigen, die die Offenbarungswahrheiten nicht erweisen können, dass sie das als Offenbarungswahrheit annehmen, zum Beispiel das Dasein Gottes. Aber für diese Leute ist es nicht mehr eine Vernunftwahrheit, sondern eine Wahrheit, die im Glauben angenommen wird.*

Jiný hlas: Možná musím zmínit ještě jeden Tomášův rozdíl, abych vyloučil možná nedorozumění. Víru v pravém slova smyslu nelze podle Tomáše nikdy demonstrativně dokázat. To znamená, že jsoucnost Boží, *existentia Dei*, se dá dokázat, a proto v pravém slova smyslu nepatří ke křesťanské víře. Tomáš nazývá například jsoucnost Boží tím, co předchází víře, tedy *praeambula fidei*. To je to, co je na začátku, co předchází, co je jakýmsi předpokladem. Co Bible zjevuje, jsou podle Tomáše dva druhy pravdy: za prvé

pravdy, které mohou být také dokázány, například jsoucnost Boží. To je zjevená pravda a může se stát pravdou rozumovou. A za druhé zjevuje Bible pravdy, které nikdy nemohou být dokázány, takzvaná mystéria. A tohle nazývá Tomáš v pravém slova smyslu oblastí víry. Je samozřejmě možné, že ti, kteří nemohou rozumové pravdy dokázat, je přijmou jako zjevenou pravdu, například jsoucnost Boží. Ale pro tyto lidi už to není rozumová pravda, nýbrž pravda, která je přijata vírou.

Hejdánek: Jasně, to je demokratizace vzhledu do jsoucnosti Boží, on to sice formuluje takhle, nebo prostě on když píše, že ty vědy, nebo ty pravdy rozumové i pravdy víry, takže vlastně podává jakési náhražky, že je schopna podávat jakési náhražky rozumu. Na to odpovím nikoliv, poněvadž i když je to pravda, která může být chápána rozumem jako rozumová pravda, tak pro tyhle lidi to není rozumová pravda, a tedy nejde o žádný *surrogat* rozumu, nýbrž jde o jakousi demokratizaci, která umožňuje lidem, kteří nejsou schopni vnímat nebo rozumět těm pravdám rozumu jakožto pravdám rozumu, je nějak přijímat vírou. Jo, čili je to jakási demokratizace, a nikoliv poskytování náhražky.

Jiný hlas: To je sice pravda, ale furt je tam ten podstatný rozdíl, že ta víra klesá z těch dvou rovin, že klesá z roviny, která je podstatnější, což je poznání té *quidditas*, že pak klesá na rovinu poznání jenom, že je. I když to všechno jenom v rámci víry a ti lidé o tom neví, že o tom neví, že je to náhražka rozumu. Ale furt ten dar, ta milost, která má nějaké ty dvě funkce, tak jsou podstatně jiné, se domnívám teda. Jestli to tam tak není?

Hejdánek: *Ja, es ist... Ich will das nicht ganz verkennen. Es ist vielleicht etwas zu scharf gestellt, aber...* Nechtěl bych to zcela odmítnout, ale je to poněkud přeastřené. No, protestantů posuzuje Tomáše tímto způsobem. *Aber Thomas sollte auf diesen Einwand wie folgt erwidern: Der Christ weiß mit großer Sicherheit aus den größten Philosophen Plato und Aristoteles, dass Gott besteht.* Křesťan ví s velkou jistotou od velkých filosofů Platóna a Aristotela, že Bůh existuje. *Weil die Vernunft kann sich irren und nimmt viel Zeit in Anspruch, um zu dieser Schlussfolgerung zu kommen. Aber der Glauben beruht auf Gottes Wort selbst und kann sich nicht irren.* Rozum se může mýlit a potřebuje dlouhého času a studia, než se dobere a než zkontroluje svou pravdu. Ale víra se mýlit nemůže.

Jiný hlas: Já jsem si ještě vzpomněl na ten pojem Bůh jako *actus purus*, jestli je to vysoký ontologický pojem, a nebo jestli taky tam je to mystérium, v jaké míře je tam... že to je mystérium, určitě, poněvadž tam to není že, nýbrž co? Takže to je pravda víry *gegen Philosophie*.

Hejdánek: Ano, *wenn die Formulierung... Aktus purus ist ein philosophischer Begriff, entlehnt an Aristoteles. Aber Thomas übernimmt diesen Begriff von Aristoteles. Gott actus purus. Aber was sie sagen mit diesem actus purus, das ist philosophisch nicht mehr ganz zu begreifen. Das ist ungefähr so, wie wenn wir in der Mathematik über zehn, hundert, tausend und so weiter... und dann sagen wir das Unendliche. Das Unendliche. Also in gewissem Sinne ist es noch mathematisch, aber eigentlich mathematisch [nesrozumitelné] eine Analogie. Wir kennen nur Akten, die nicht purus sind.* Tedy je to filosofický termín *actus purus*, to je ryzí čin. Ale co to vlastně ryzí čin je, to prostě nemůžeme filosoficky pochopit, protože všechno, co my známe, jsou jenom neryzí činy. A když řekneme ryzí čin, já jsem do toho zamotal tu analogii, ale ta je srozumitelná: jako v matematice počítáme s čísly deset, sto, tisíc, milión a tak dále a pak najednou skočíme a řekneme nekonečno, tak v jistém smyslu je to pojem matematický, jenomže v té matematice neuchopitelný, nebo nedá se s ním počítat, vlastně mimo matematiku. Něco podobného: známe samé činy neryzí, a když řekneme ryzí čin, je to jakési takové vyčnívání nebo vyskočení z toho filosofického myšlení. Je to sice pojem filosofický, ale *de facto* negace, to bych řekl teď. Není to vlastně pojem pořádný a poukazuje to k něčemu, co filosoficky pochopitelné není. Čili že to není žádné pořádné téma, v němž by se současně filosofie a teologie nějakým způsobem setkaly.

Jiný hlas: *Ich habe noch Ihre Frage verzeichnet. Noch die... die andere...*

Hejdánek: Já k té vaší otázce... k té otázce milosti... Já bych mohl ještě krapet objasnit, co přesně ta otázka je, co je za problém s milostí a nezasloužeností. Pak můžu líp odpovídat.

Jiný hlas: *...was genau die Frage ist, was das Problem ist mit Gnaden und unverschuldet.*

Hejdánek: Co vlastně máte na mysli teď tím, když jste to uvedl jako ilustraci k tomu, co považujete za samostatnost a já taky. Čili bylo by teď třeba [nesrozumitelné] v čem je problém, jo? Tedy jestli zastáváte nebo uvažujete o té zaslouženosti milosti a nezaslouženosti nebo tak, a nebo jestli ještě máte nějaké...

Jiný hlas: Ne, jenom jako jsem se chtěl zeptat, zda je to záležitost jenom Boha dávat milost, a nebo jestli i sám člověk se může přičinit o to, že dostane milost. Jo, jestli se tam dá určit nějaké...

Hejdánek: Tomáš.

Jiný hlas: Ano, ano, ano. Jo, jestli jsou v nějakém vztahu, jo, že by se člověk o to mohl zasloužit, že by tu milost už dostal a že ten Bůh mu ji potom dá.

Hejdánek: Ale je vám jasné, tady nejde o to, že jestli člověk pro to něco může udělat. Jistě může, ale ne tolik, aby to dostal prostě automaticky. O to jde.

Jiný hlas: Ne, ne, jestli vůbec jako pro to člověk něco může udělat, aby to dostal.

Hejdánek: To může, poněvadž milost je rozpracována na *virtualis, habitualis, sufficiens, inefficax, gratia* u svatého Tomáše, celá ta orientace těch pojmů. Protože ale tady bylo řečeno...

Jiný hlas: *Also die Frage, wenn wir über die Unverschuldetheit der Gnade sprechen, heißt das, dass der Mensch nicht imstande ist, etwas dafür zu machen, um die Gnade zu bekommen oder... oder anders gesagt, ist es so, dass der Mensch keinesfalls imstande ist, etwas zu tun?*

Hejdánek: Tedy otázka, když mluvíme o nezaslouženosti milosti, znamená to, že člověk není schopen něco pro to udělat, aby tu milost dostal? Nebo jinak řečeno, je to tak, že člověk v žádném případě není schopen něco udělat...

Jiný hlas: *Ja, was anderes als nur empfangen?*

Hejdánek: Něco jiného než jenom přijímat?

Jiný hlas: *Gnaden nur wie als Wort bedeutet schon Gabe.*

Hejdánek: Milost už jako slovo znamená dar.

Jiný hlas: *Und der einzige Grund dieser Gabe ist die Gutheit Gottes.*

Hejdánek: A jedinej důvod takového daru je dobrotitivost Boží. Mimochodem, je zajímavé, když něco dostanete jako dar, a staří Češi říkají zadarmo, dostanete to zadarmo, tak to je „za dar“. V češtině je to velice úzce...

Jiný hlas: *...für nichts... umsonst.*

Hejdánek: *Umsonst*, to znamená zadarmo. V českém jazyce etymologicky velmi úzce spřízněné.

Jiný hlas: *Und der Mensch kann diese Gabe annehmen oder verwerfen. Es ist nicht notwendig, dass er glaubt.*

Hejdánek: A samozřejmě je to tak, když dostanete dar, že ten dar můžete vzít nebo odmítnout. Není nezbytné, aby věřil, nebo aby někdo věřil. Dar, víra je dar, ale ten dar lze odmítnout.

Jiný hlas: *Aber ich kenne, dass hier doch ein Problem ist, über welches innerhalb des Thomismus viel gestritten ist.*

Hejdánek: Víím ale, že je tu jedno místo, o němž se v rámci tomismu velice dlouho vedly spory.

Jiný hlas: *Nämlich, die menschliche Natur ist unzureichend für den Menschen, um sein Endziel zu erreichen.*

Hejdánek: Lidská přirozenost je nedostatečná k tomu, aby člověk dosáhl svého pravého cíle. Místo konečného říkám pravého cíle, poněvadž už v cíli je ta konečnost, konec cíle.

Jiný hlas: *So ist es für den Menschen notwendig, will er sein Endziel erreichen, dass er Gnade empfängt.*

Hejdánek: Pro člověka je tedy naprosto nezbytné, má-li dosáhnout svého pravého cíle, aby se mu dostalo milosti.

Jiný hlas: *Ist es dann nicht eine vernünftige Erfordernis, dass der Mensch Gnade empfängt?*

Hejdánek: Není to tedy rozumný požadavek, aby se člověku dostalo milosti?

Jiný hlas: *Aber wenn dies der Fall wäre, dann wäre Gnade nicht mehr unverschuldet. Dann hat der Mensch ein gewisses Recht auf diese Begnadigung.*

Hejdánek: Ale v případě, že by to tak bylo, tak by už milost nebyla nezasloužená, nýbrž člověk, který by k

tomu takto rozumově dospěl, že by požadoval milost, tak by měl vlastně na tu milost právo.

Jiný hlas: *Und diese Frage hat in den aktuellen Diskussionen nach dem Zweiten Weltkrieg innerhalb des Katholizismus eine große Rolle gespielt.*

Hejdánek: A tahle otázka hrála velkou roli v římskokatolických diskusích po druhé světové válce.

Jiný hlas: *Zum Beispiel in Frankreich ist Henri de Lubac von der Kirche verurteilt worden, in dieser Sache.*

Hejdánek: Například v této věci byl ve Francii odsouzen Henri de Lubac.

Jiný hlas: *Aber die Geschichte kennt glückliche Veränderungen. Er ist dieses Jahr zum Kardinal von dem Papst ernannt.*

Hejdánek: Ale historie zná šťastné zvraty. On byl letos jmenován kardinálem, současný papež jej jmenoval kardinálem. Je mu dvaosmdesát let.

Jiný hlas: *Aber damals fand man, dass in den Büchern Lubacs die Unverschuldetheit, die Umsonstheit des Gnadens zu kurz gedacht wird.*

Hejdánek: Tehdy se mělo za to, u odsuzujících, že u de Lubaca ta nezaslouženost milosti je příliš...

[nesrozumitelné] jak by se to... Prodloužil to ještě na noetiku, že by se u něj ty univerzálie za Tomáše nebo před ním, to domyšlení ještě není úplně vyjasněno.

Jiný hlas: *In diesem Milieu mit der Noetik, ja? Natürlich, wir haben auch gesprochen über die Universalia zur Zeit von Thomas von Aquin. Universalia sunt realia, ja? Und dieses Denken war hochpräzise. Und nach Occam und verschiedene andere, ja, Nominalismus, nur res flatus vocis und so weiter. Ich wollte, ich wollte eine Frage Sie stellen, ob Sie auch stimmen mit dieser Proklamation, dass das Denken von Thomas von Aquin auch eine Niederlage, eine Niederlage hat, zumindest ja mit Nominalismus, mit der Methode, das ist Inductio, Deductio. Thomas, Inductio verlor auf die Präzision.*

Hejdánek: Tak řekněme česky nejdřív, o co vůbec jde. Tak za času Tomáše Akvinského ty obecniny, obecné pojmy...

--- (1983-11-14 J. A. Aertsen – Tomáš Akvinský, německy (2) [LVH150VA]_Kaz b_cleaned.flac) ---

Jiný hlas: *Ante rem, in re.* Tomáš byl stoupenec umírněného realismu, bychom řekli. A potom jsme tady říkali, že sto dvě stě let po tomto realismu nastoupil dodnes se propagující, používající se *nominalismus* a ten *nominalismus* vedl k úzké specializaci, neviděl právě ty různé celky, tímto myšlením. Říkal, že bylo zavádějící, se chci zeptat, mně se to hrozně... on je otázka, jestli to sem patří a já podávám ono na tebe. Zvláště já, já jsem na to přišel, já se ptám, jestli on se ztotožňuje, nebo jestli tedy souhlasí, jak došlo k posunu od tomášovského realismu v těch obecninách k tomu nominalismu a jestli opravdu to přináší to neprincipní myšlení, jednostranné demokracii, to vede právě k nedemokratičnosti, rovnost hlasovacího práva pro blbce i neblbce, pro zločince i nezločince, to všechno je pustošení přírody, to všechno je dědictví, dědictví *nominalismu*. Tak jestli souhlasí, že nastal od toho Tomáše ten posun.

Also die Probleme der heutigen Welt, die Umweltverschmutzung und alles, diese Bedrohung des Menschentums und der ganzen Welt und so weiter, ist ein Resultat, eigentlich ein Resultat des Sieges des Nominalismus. In welchem Sinne könnten wir neu den Universalienstreit verstehen, um möglicherweise eine Neueinstellung zu diesen Problemen zu finden? Ja, ich habe es ein bisschen anders formuliert, vielleicht ist Tomáš als Vorbild... Das war das Ende meiner Frage. Anfang war gerade das Begreifen der Universalien, das Begreifen der Res, der Wirklichkeiten bei Tomáš und so weiter. Also es ist ein Schritt seitwärts unseres heutigen Problems. Also wenn Sie entschuldigen, dass ich hier so was unlegitimes machen lassen kann, also das war doch ist mit Dr. Tomáš.

Hejdánek: Nein, nein, nein. Nein. Ja, ja.

Ja, ich teile bereits die Voraussetzung dieser Frage nicht. Nämlich dass der Nominalismus nur Verfall war. Diese Voraussetzung teile ich nicht, ohnehin.

Jiný hlas: Hejdánek říká, že nesdílí ten předpoklad, že *nominalismus* byl jenom úpadkem.

Hejdánek: *Ja, wenn man Geschichte der Philosophie überblickt, dann sieht man immer Aktion und Reaktion.*

Jiný hlas: Když se díváme na dějiny filosofie, tak vidíme vždycky akci a reakci.

Hejdánek: *Plato, Aristoteles, Kant, Hegel. Aristoteles reagiert auf Plato, Hegel reagiert auf Kant. Und*

auch Thomas von Aquin und Nominalismus.

Jiný hlas: Aristoteles reaguje na Platóna, Hegel na Kanta a stejně tak Tomáš a nominalismus.

Hejdánek: *Und was ist der gute Angriffspunkt des Nominalismus?*

Jiný hlas: V čem spočívá ten dobrý bod nominalismu?

Hejdánek: *Das ist ein Problem, das meine ich durch die Hochscholastik, auch Thomas, vernachlässigt ist. Nämlich das Problem des Individuums.*

Jiný hlas: To je problém, který je tou pozdní scholastikou a také Tomášem opomíjen, totiž problém individua.

Hejdánek: *In der ganzen Philosophie von Anfang bei den Griechen zum Thomas kann man sagen, da ist doch in gewissen Sinne eine Priorität des Allgemeinen. Sie sprechen über Universalien, Universalienstreit, das ist die Interesse. Wie ist es mit den Universalien?*

Jiný hlas: V celé filosofii od řeckých počátků až k Tomášovi jde o obecné. O to se vede ten spor. Jak je to s obecninami.

Hejdánek: *Für Ockham ist das überhaupt keine interessante Frage. Die Wirklichkeit als solcher ist individuell.*

Jiný hlas: Skutečnost jako taková je individuální.

Hejdánek: *Und das Universelle ist etwas Nachträgliches.*

Jiný hlas: A obecné, to je už něco dodatečného.

Hejdánek: *Aber auch da, stimme ich zu, wie immer in der Philosophie, Aktion – Reaktion. In dieser Reaktion wird etwas übertrieben.*

Jiný hlas: Ale ovšem, v dějinách filosofie i jinde, v této reakci se podstatně zase něco přehnal.

Hejdánek: *So der Gewinn des Nominalismus ist die philosophische Entdeckung des Individuums, aber das ist immer das Problem, dass das Individuum nicht isoliert, sondern steht immer in einem größeren Zusammenhang.*

Jiný hlas: Celkový zisk nominalismu je filosofický objev individua. Ale zapomíná se, že individuum nikdy není zcela izolováno, nýbrž stojí v ještě větším kontextu.

Hejdánek: *Und diesen Punkt, diesen letzten Punkt ist zu wenig durch den Nominalismus beachtet worden.*

Jiný hlas: A právě tento bod nominalismus dostatečně nepodchytil.

Ich möchte eine Frage... In dem Text... [nesrozumitelné]...zde v něm se píše, neboť zde je něco...

Dionysios wird zitiert... In gewissem Sinne... cituje se zde Dionysios. In gewissem Sinne... jmenujme ten takzvaný „Lemýš“ tam, jo, to je Dionysios, aha. Das in gewissem Sinne über Gott überhaupt nicht gesagt werden kann, dass er... zde v němčině je to, že on jest, dass es ihn gibt. V češtině není rozdíl k nalezení mezi tím, že „Bůh jest“. Nevím, jak je to v latině.

Hejdánek: *Ich weiß noch immer nicht, welchen Text Sie meinen.*

Jiný hlas: Pak vám to mohu říci. Je to v... v té druhé části *Summa Theologiae*, *questio* 12, bod 3. Ach tak, ano, to je námitka na začátku, ano. Tedy to, co podle *Dionysia*... že Bůh není soucno, *dass Gott nicht Seiendes ist*. Stvořený rozum je schopen poznávat pouze jsoucí, nikoliv existující. To první, co se dostává do rozumového vnímání, je soucno, *das Seiende*. Ale Bůh není... Bůh není soucno. Nevím, jak je to v latině. V češtině je to „jsoucno“. Myslím, že *ens* znamená *Seiende*. Ano? Nýbrž to „nad-bytí“, *das Überdasein*.

Mám jednu otázku ohledně jistých míst, o kterých jsme před lety diskutovali. Na určitých místech se objevují formulace, které znějí velmi... takřka dogmaticky, že Bůh není žádné soucno, nýbrž pouze bytí, *Sein*.

Hejdánek: *Ja.*

Jiný hlas: Tedy... existuje mnoho případů, kdy se o Bohu mluví jako o nejvyšším soucnu, *als dem höchsten Seienden*. Ale na některých místech se mluví o tom, že Bůh je bytí, *Sein*, a nikoliv soucno, *Seiende*. U Tomáše tedy existují jisté pochybnosti, zda je vůbec legitimní o Bohu mluvit jako o nějakém soucnu. A mně se teď vynořila otázka, zda to nesouvisí s naším dnešním tématem, zda poznání Boha – toho, kým je

nebo čím je – nemůže být zprostředkováno přirozeným rozumem právě proto, že rozum poznává vždy jenom soucno, jak jsme viděli u *Dionysia*, nikoliv však bytí.

O této otázce jsme v tomto semináři mluvili trochu bez vazby na Tomáše a na středověkou *filosofii* vůbec a formulovali jsme to úplně jinak, to jen pro přítomné. Zkouším se pohnout v tom, o čem jsme diskutovali. U Tomáše se velmi často vyskytuje taková formulace, že Bůh je pojat jako nejvyšší soucno, že? Ale ne tady jako v rámci té argumentace *pro* a *proti*, ale dokonce přímo dogmaticky na několika místech Tomáš říká, že Bůh nemůže být pojat jako soucno, že ani jako nejvyšší soucno, nýbrž pouze jako bytí.

Jiný hlas: To jest tam *Ens* a *Esse*, jo? A to znamená, že přímo si klade Tomáš otázku, zda vůbec můžeme hovořit o Bohu jako o soucnu, že? Přímo to takhle formuluje. A teď tedy, zaprvé bych to chtěl spojit s tou naší problematikou, kterou jsme se dneska večer zabývali, zda ta neschopnost přirozeného rozumu poznat Boha – kdo jest, nejenom že jest – nesouvisí s tím, že Bůh je nikoliv soucno, nýbrž bytí. A zda tedy rozum v tom pojetí Tomášově zda není odkázán právě na poznávání jsoucen. Jestliže Bůh není soucno, no tak rozum tedy nemůže poznávat něco, co není soucno. A za druhé, zda ta věcná záležitost ještě, jo, že tedy soucno je vposled *universale*, jo, a proto, ano, bytí není *universale*. A protože rozum pracuje s obecninami, že, tak nemůže vystačit na bytí.

Jiný hlas: Ja, es ist eine sehr wichtige Frage, und ich möchte gern zwei Dinge darauf antworten. Zuerst zu Dionysios, den Kirchenvater.

Jiný hlas: K tomu staršímu Dionýsiovi. Je to otázka vážná a chtěl bych dvě věci k tomu říct.

Jiný hlas: Dionysios ist der Repräsentant der sogenannten negativen Theologie. Das heißt, wir können allerlei Prädikate von Gott aussagen, zum Beispiel wahr, Gott ist wahr, Gott ist gut, Gott ist seiend. Aber zugleich müssen wir diese Prädikate wieder von Gott verneinen, weil Gott nicht wahr und gut und seiend ist auf die Weise, wie wir seiend und gut und seiend sind.

Jiný hlas: Ten důraz u Dionýsia je asi v tomhle: my sice můžeme o Bohu deklarovat, že je dobrý, moudrý, bohatý nebo co všechno, a že je bytí, fajn. Ale zároveň to musíme popřít, negovat, protože v žádném případě není moudrý a dobrý a já nevím jaký v tom smyslu, jako jsme my nebo jako může být člověk.

Jiný hlas: Wissen, dass sie haben gesagt wahr, gut und seiend. *Seiend, Ens. Seiend, seiend*. Und ja, Dionysios hebt dann die Bejahung und die Verneinung sozusagen auf. Gott ist überseiend, ist überwahr, ist übergut.

Jiný hlas: Víte, že se tam říká: „Bůh je pravdivý, dobrý a bytí.“ *Ens*, jo? *Seiend*. A Dionysios pak říká, že jaksi překračuje tu rovinu všeho, co známe ze své vlastní zkušenosti. To znamená, o Bohu nemůžeme říct, že Bůh je nebo není dobrý, on je předobry. Není soucno, on je přesoucno nebo nadsoucno, jo? *Überseiend*.

Jiný hlas: Ein schönes Beispiel dieser negativen Theologie lässt sich finden im Mittelalter bei Meister Eckhart.

Jiný hlas: Eckhart, jo, Eckhart. Velmi pádný příklad takové negativní teologie ve středověku je Mistr Eckhart.

Jiný hlas: Er sagt zum Beispiel, wir sind besser als Gott.

Jiný hlas: On například říká: „My jsme lepší než Bůh.“

Jiný hlas: Denn nur dasjenige, was gut ist, kann besser werden.

Jiný hlas: Protože jenom to, co je dobré, se může stát lepším.

Jiný hlas: Aber Gott ist nicht gut und kann also auch nicht besser werden, sich verbessern.

Jiný hlas: Ale Bůh není dobrý, a proto se nemůže stát lepším, že se stane lepším.

Jiný hlas: So, Dionysios, der Kern seiner Gedanken ist: Gott ist überseiendes.

Jiný hlas: U Dionýsia v tom jádru jeho pojetí a myšlení je: Bůh je nadsoucno, přesoucno.

Jiný hlas: Das ist aber nicht die Hauptlinie im Denken des Thomas.

Jiný hlas: To ale není hlavní linie myšlení Tomášova.

Jiný hlas: Thomas sagt nicht, Gott ist überseiendes, sondern Gott ist Sein.

Jiný hlas: Tomáš neříká, že Bůh je nadsoucno, nýbrž že Bůh je bytí.

Jiný hlas: Ja, das ist nicht so einfach zu erklären. Es gibt einen Unterschied zwischen *Seiende* und *Sein*.

Jiný hlas: Není to tak jednoduché to vyložit. Existuje rozdíl mezi *jsoucnem* a *bytím*.

Jiný hlas: Und das hängt damit zusammen, dass alle endlichen Seienden haben das Sein empfangen, sind Geschöpfe.

Jiný hlas: A souvisí to s tím, že všechna existující *soucna* své *bytí* obdržela, dostala. Jejich *bytí* se jim dostalo, byla stvořena.

Jiný hlas: Nur Gott *ist* das Sein. Er hat das Sein nicht empfangen.

Jiný hlas: Jenom Bůh *je* *bytí*. On své *bytí* neobdržel, nedostal.

Jiný hlas: Thomas deutet diese Lehre auch mit platonischer Terminologie.

Jiný hlas: Tomáš někdy také vyjadřuje platónskou terminologií.

Jiný hlas: Die Idee ist das wahre Seiende. Die Idee des Schönen, des Wahren, des Guten, das ist das Wahre.

Jiný hlas: Idea je právě *soucno*. Idea krásna, pravdy, dobra, to je to právě.

Jiný hlas: Und alles sonstige, alles weitere ist in einem gewissen Sinne, hat teil an der Idee, aber ist nicht vollständig wie die Idee.

Jiný hlas: Kdežto všechno ostatní má... buď participuje na té ideji, je účastno.

Jiný hlas: Ja, und že Gott das Sein ist, ist gewiss bei Thomas auch der Grund, weshalb der natürliche Verstand Gott nur zum Teile erkennen kann.

Jiný hlas: A tahle okolnost je pro Tomáše jedním z nejvýznamnějších důvodů, proč přirozený rozum nemůže Boha poznat.

Jiný hlas: Obwohl gerade für Platon...

Jiný hlas: Ačkoliv právě pro Platóna je *idea* právě to, co je tím nejvlastnějším předmětem.

Jiný hlas: Přátelé, dnes jsme přetáhli o 10, 22, 25 minut, my už jsme zblblí a tak dále. No tak ještě necháme ho dokončit, jo? No jasně.

Jiný hlas: *Also, wir haben heute zeitlich schon übertrieben. Ach so, ja, ja. Also bitte, Sie haben das Wort, aber keine weitere Frage. A to je všechno... no. Und es war mir auch sehr angenehm, hier heute Abend zu sein, und ich danke Ihnen nochmals für Ihre Aufmerksamkeit.*

Jiný hlas: *Sie werden nichts Weiteres dazu sagen?*

Jiný hlas: *Nein, nein, ich glaube, dass ich genug geredet habe.*

Jiný hlas: *Also, wir bedanken uns bei Ihnen noch einmal bestens... [nesrozumitelné] wirklich sehr, sehr dankbar für Ihre Bemühung, že jste přišel... dass Sie gekommen sind, so wie wir auch dankbar sind für alle Ihre anderen Kollegen, die schon hier waren. My doufáme, že... wir sagen es jedem, wir hoffen, dass auch Sie, obwohl Sie zum ersten Mal hier sind, dass Sie nicht das letzte Mal hier sind. Wir hoffen, noch in der Zukunft wiederzukommen. Wir sind Ihnen sehr dankbar für Ihren Vortrag...*